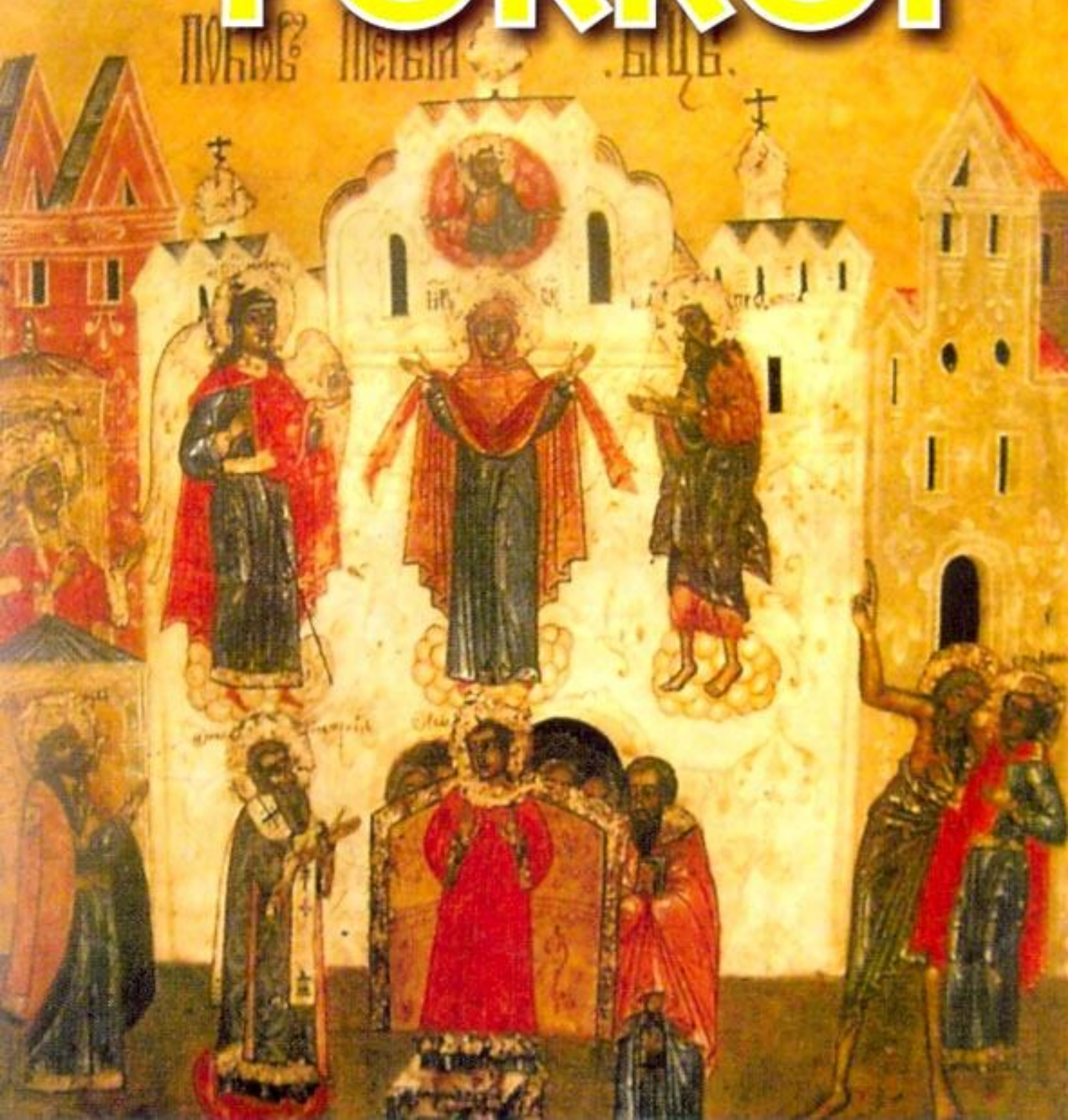

JAARGANG 53
NUMMER 4
AUG.-SEPT.-OKT. 2006

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

POKROF

Inhoud

- 1 **Russisch-orthodoxe Kerk in de Jordaan**
M. Bakker
- 4 **Efrem en het symbolisch denken**
Interview met Kees den Biesen
L. van Leijsen
- 7 **Oosters monnikendom leeft op**
In Syromalabaarse Kerk India
Father X. Koodapuzha
- 10 **Beschermende Sluier**
Maria als mentale wolk
L. Starodubtseva
- 13 **Lviv**
Orthodox kerkenpad V
W. van den Bercken
- 16 **Geschreven Traditie**
Bijbel in de Orthodoxe Kerk
D. Popmarinov
- 19 **Actualiteit**
Syrisch-orthodoxen en Turken
beginnen dialoog
G. van Dartel
- 21 **Liturgieagenda**

Syromalabaarse monniken en novicen samen met overste Fr. Xavier tijdens bezoek van nuntius. (Foto: archief X. Koodapuzha)

Van de redactie

In deze Pokrof komen vier oosterse christenen, Orthodoxen en anderen, aan het woord, waarvan drie uit het buitenland (Bulgarije, Oekraïne, India). Oosters christendom gaat over een grote groep christenen wereldwijd, maar is steeds meer ook een Nederlandse realiteit. Michael Bakker van de Russisch-orthodoxe parochie vertelt over de verhuizing van zijn kerk naar de Amsterdamse Jordaan. De religieuze functie van het kapucijnenklooster daar wordt op een nieuwe wijze voortgezet. Lang geleden voortgekomen uit het Oosters Werk van de paters Kapucijnen vindt Pokrof het bijzonder dat Orthodoxen in ons tijdschrift vertellen over hun nieuwe plek in de voormalige kapucijnenkerk.

Monnik Xavier Koodapuzha schrijft over een boeiende revival van het oriëntaalse monnikendom in de Syromalabaarse Katholieke Kerk van India en Lydia Starodubtseva uit het Oost-Oekraïense Kharkiv heft een tipje op van de Beschermende Sluier van de Moeder Gods (Pokrof), het feest en het symbool dat zo'n grote populariteit in de Russische traditie wist te verwerven. Dimitar Popmarinov uit Bulgarije leidt ons in in het Orthodoxe Schriftverstaan dat, verweven met de héle Orthodoxe traditie, andere accenten zet dan de protestantse of westerse katholieke bijbelopvatting.

Wil van den Bercken neemt ons mee naar het mooie Lviv in West-Oekraïne, waar de verschillende godshuizen getuigen van het veelkleurige verleden en heden van deze stad.

In een interview vertelt Kees den Biesen over de inspiratie die de 4e-eeuwse dichter Efrem hem geeft bij zijn verkenning van het symbolisch denken, terwijl Geert van Dartel verslag doet van de beginnende dialoog tussen Turken en Syrisch-orthodoxen in Enschede. Die bijeenkomst was de tweede poging na een eerdere afgelasting vanwege bedreigingen die de nationale pers haalden. Alles ging goed dit keer, maar er ligt nog veel stof tot spreken in de toekomst.

Wij hopen dat Pokrof u voldoende stof tot informatie en leesplezier biedt.

Redactie Pokrof

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord.

Redactie: Wil van den Bercken, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel (waarnemend hoofdredacteur), Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen, Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat: Katholieke Vereniging voor Oecumene, Walpoort 10, 5211 DK 's-Hertogenbosch, tel. 073-6136471, e-mail: secretariaat@oecumene.nl, internet: <http://www.oecumene.nl>.

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingsdienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven.

De abonnementsprijs is € 15,-, giro 5679145, t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch. Voor België: 001-3309231-55, Pokrof t.n.v. Jef Devisscher, Ieperstraat 24, 02300 Turnhout, tel. 014-413927.

Lay-out en druk: Van Stiphout, Helmond.

Een Russisch-orthodoxe kerk in de Jordaan

Veel oudere Amsterdammers zullen op de vraag: “Waar is de Tichelkerk?”, antwoorden dat deze in de Jordaan ligt. Een kleinere groep zal weten dat hier een klooster van de Minderbroeders Kapucijnen was gevestigd. Slechts enkelen zullen zich herinneren dat hier in vroeger tijden een speciale vroegmis was voor de (katholieke) trambestuurders van de nabijgelegen remise. Nu God steeds meer uit Amsterdam verdwijnt, worden kerkgebouwen afgebroken of krijgen een nieuwe bestemming als concertzaal, appartementencomplex of kantoortuin. Toen het duidelijk werd dat de kapucijnenorde wegens het uitblijven van nieuwe roepingen (in het Tichelklooster waren in 2004 nog twee minderbroeders) de Tichelkerk zou gaan verkopen, wilde men graag dat het complex zijn religieuze functie zou behouden.

Op dat moment was de Russisch-orthodoxe parochie van de Heilige Nikolaas van Myra druk op zoek naar een groter kerkgebouw. De parochie huisde toen in de Immanuelkerk in de Kerkstraat, een gebouw dat zij in 1995 had gekocht van de Evangelische Broedergemeente. Deze Surinaamse gemeenschap week zoals vele ‘migrantenkerken’ uit naar de Bijlmer, waar je meer ruimte hebt en gemakkelijker kunt parkeren. Ik herinner me dat een buurman opgelucht was dat de Broedergemeente vertrok: “We hebben zo geleden onder dat gezang en halleluja-geroep.” De

opluchting was van korte duur, want al snel bleek dat Orthodoxen vele en lange diensten houden. Het gevolg van de gehorigheid was dat er veel overleg nodig was met de burens; de parochie mocht bijvoorbeeld niet op zaterdagen Roemenen of Grieken gastvrijheid verlenen om diensten in hun taal te houden. En de burens moesten eraan denken hun wasmachines niet tijdens de zondagsliturgie te laten draaien. Voor de rest voldeed het gebouw met zijn lichtkoepel, kinderruimte, bibliotheek en koffiekamer annex repetitieruimte prima. De pa-

Geestelijken van de Russisch-orthodoxe parochie te Amsterdam in gesprek met pater Fructuosus, kapucijn. (Foto: J. Forest)

rochianen stelden het juist op prijs om midden in het centrum van Amsterdam te kerken en op zondagen vormde de dan lege Albert Cuypstraat een uitstekende parkeergelegenheid voor gemotoriseerde Orthodoxen.

Steeds voller

De parochie is ooit begonnen op een zolderkamer naast de grote rooms-katholieke Nikolaaskerk tegenover het Centraal Station. Na enkele jaren maakte zij de overstap naar een kapel in de Utrechtsedwardsstraat. Dit kerkje was de doopkapel van ‘De Duif’, een voormalige katholieke kerk die was gekraakt door de basisgemeente die er ook nu nog zit. Het aantal gelovigen groeide gestaag en deze aanwas raakte in een stroomversnelling toen na de teloorgang van het communisme de grenzen van Oost-Europa voortaan open waren. Vanuit alle hoeken van het land kwamen gelovigen en bezoekers naar de

diensten in de Kerkstraat. Vanaf het balkon, waar het koor stond opgesteld, konden we zien dat het steeds voller (en warmer) werd. Uiteindelijk stonden er bijna elke zondag mensen op straat. Hoe ruim de Immanuelkerk in het begin ook was, tien jaar later ging zich een zelfde verschijnsel voordoen in de Kerkstraat; op hoogtijdagen zoals Pasen was de situatie ronduit gevaarlijk.

Geschenk uit de hemel

Geen wonder dus dat de parochie de Tichelkerk als een geschenk uit de hemel beschouwt. Zij wil maar al te graag de liturgische functie van het complex voortzetten: eindelijk kan zij diensten houden wanneer zij dat wil en processies helemaal rondom de kerk houden. Deze hernieuwde religieuze bedrijvigheid trekt flink wat bekijks van de omwonenden, die ook blij zijn dat de orde het klooster niet aan een projectontwikkelaar heeft verkocht. Bij de ingang van de Tichelkerk hangt nu een bordje met de namen van de overleden kapucijnen van het klooster en tijdens de voorbereiding van elke Goddelijke Liturgie noemt de priester hun namen. De oude altaarsteen met de relieken van de H.H. Christina en Innocentia

bevindt zich onder het nieuwe altaar. De kerkbanken, biechtstoelen, communiebanken en andere katholieke attributen zijn verwijderd. Met aangeboren Georgische moed is de 33-jarige kerkvoogd, Vazha Dzhaniashvili, op het dak geklommen en heeft de oude haan vervangen door een kruis.

Er ontbreekt nog wel een iconostase - een gezichtsbepalend onderdeel van de meeste Orthodoxe kerken - in deze basilicavormige kerk, die verder gemaakt lijkt te zijn voor de Orthodoxe eredienst. De kinderen vinden het niet zo erg dat de parochie het voorlopig zonder iconostase moet doen: op deze manier kunnen zij goed zien wat er in het altaar gebeurt.

Levende gemeenschap

Dit laatste brengt ons op de mensen en het lijkt me interessant om in dit kader het woord te geven aan een buitenstaander. Myriam Braakhuis, studente Religie en Levensbeschouwing aan de Vrije Universiteit, onderzocht de parochie. Ze schrijft:

“Het sprak me aan dat mensen vrij in de kerk konden gaan staan, niet belemmerd door een boekje met de liturgie, nee, gewoon de liturgie beléven. Maar je kon ook door de kerk rondwandelen en iconen langsgaan, kinderen maakten ook veel gebruik van de fijne grote rondrenruimte in de kerk. Toch hebben de mensen die ik heb gesproken me het meest geraakt. Afgezien van een Servische vrouw heb ik alleen Nederlanders gesproken, omdat mijn scriptie gaat over Nederlanders die orthodox zijn geworden. Zij hadden allemaal

zo'n toewijding, bij hen allemaal was de dienst op zondag iedere keer weer een beleving, een bijzondere ervaring waar ze erg gelukkig mee zijn. Ook de sfeer na de dienst vond ik heel prettig, veel mensen blijven koffie drinken, het is duidelijk dat veel vriendschappen zijn gegroeid binnen de parochie.”

Over de samenstelling van de parochie zegt Myriam Braakhuis het volgende:

“Het is een allegaartje van Russen, mensen uit Oost-Europa, maar ook mensen uit Afrika en Nederlanders. Toch vormt de kerk een eenheid, vooral tijdens de dienst, dan is iedereen op hetzelfde gericht, dat is erg mooi om te zien.

De Heilige Nikolaas van Myra komt op mij over als een parochie waarin het geloof lééft, de diensten worden heel intens beleefd en hebben voor de parochianen een grote waarde.

Daarnaast zijn de sociale contacten binnen de parochie voor veel mensen van groot belang. Die zijn vooral onder Nederlanders of Russen onderling, er is toch wel sprake van een taalbarrière. Maar ze gaan ook dwars door nationaliteiten heen, in ieder geval vormen de verschillende nationaliteiten absoluut geen afgesloten groepen: de parochie is echt een gemeenschap met allerlei verbanden onderling.

De parochie groeit en het valt op dat alle leeftijden binnen de parochie vertegenwoordigd zijn. Zie je in veel andere kerken vooral grijze hoofden, in de Heilige Nikolaas van Myra zie je vooral mensen van middelbare leeftijd, wat oudere mensen, maar ook jongere mensen en

Parochie Nikolaas van Myra, Amsterdam

Gesticht: 1974

In de Tichelkerk: 2006

Parochianen: ± 200

Rector: aartspriester Sergei

Ovsiannikov

Overige priesters: 2

Diakens: 2

Nationaliteiten: ± 20

Gemiddeld aantal aanwezigen op

een zondagse Liturgie: ± 250

Website: www.orthodox.nl

veel kinderen die vrolijk de dienst door hobbelen.”

Een antropologe uit Georgië, die bezig is met een sociologische studie van de parochie, noemde als opvallende kenmerken ook het multinationale karakter en de kinderrijkdom. Vergelijkend met Rusland en Georgië prees zij de ‘gezonde’ plaats van de vrouw in de Amsterdamse parochie. Ook al tref je geen vrouwen in het altaar aan, ze nemen onder meer als lezer, koorleidster en bestuurder een cruciale plaats in; en ze zijn ook welkom in lange broek en zonder hoofddoekje.

Landstaal en Kerkslavisch

De Russische kerk in de Jordaan behoort tot het Moskouse patriarchaat en valt onder de hoede van aartsbisschop Simon van Brussel. Spiritueel is zij een kind van metropoliet Anthony Bloom († 2003) van het Russisch-orthodoxe bisdom van Sourozh in Groot-Britannië.

Metropoliet Anthony verwelkomde mensen van allerlei nationaliteiten en zette zich in voor het gebruik van Engels tijdens de diensten, de taal die alle gelovigen kunnen begrijpen. Hierbij hoedde hij er zich voor om niet de verbinding met de traditie waaruit zijn gemeenschap voortkomt te verliezen, onder andere door ook Slavisch tijdens de diensten te gebruiken. Hij zei meerdere malen dat het nog minstens enkele decennia zou duren voordat een lokale, Engelse Orthodoxe kerk zou kunnen ontstaan.

In de Amsterdamse parochie zijn de diensten het ene weekeinde hoofdzakelijk in het Nederlands en het andere hoofdzakelijk in

In hun pas ingerichte kerk ontvangen de gelovigen de communie. (Foto: J. Forest)

het Slavisch. Op feestdagen is het altijd een verrassing wát in welke taal wordt gezongen. Omdat Kerkslavisch zelfs voor Russen niet altijd goed te begrijpen is, worden bijbelse perikopen in het Russisch gelezen. Mede doordat men belangrijke gebeden, lezingen en hymnen in het Slavisch én het Nederlands leest of zingt, krijgen de diensten vaak een lengte die een Orthodox klooster niet zou misstaan. Voor de kinderen is het daarom fijn dat in de buurt van de Tichelkerk zich een speeltuin en een park bevinden, zodat zij zich daar tussendoor kunnen uitleven.

Oud in nieuw

De akoestiek in de Tichelkerk maakt het verleidelijk om helemaal op te gaan in de liturgische vieringen. Het kerkkoor vervangt stapje voor stapje de vaak uitbundige 19de-eeuwse kerkmuziek (waarop concertpubliek juist vaak erg is gesteld) door toonzet-

tingen die meer ingetogen zijn en de tekst beter verstaanbaar maken. De geestelijkheid is nog bezig om te wennen aan de grotere ruimte en het feit dat ze tijdens een dienst meer meters moet afleggen. De parochie, net als haar kapucijnse voorgangers in de Tichelkerk, wil zich niet afsluiten van haar omgeving. Zij probeert meer naar buiten te treden door middel van concerten, lezingen en contacten met andere gemeenschappen in Amsterdam. Op die manier leeft het oude Tichelklooster nog een beetje voort in de nieuwe Tichelkerk.

Michael Bakker

Michael Bakker is lid van de parochie van de H. Nikolaas van Myra en gepromoveerd op een proefschrift over Kerkslavische bijbelvertalingen.

Met dank aan diaken Hildo Bos, Myriam Braakhuis en Jim Forest.

Kees den Biesen wordt geïnspireerd door Efrem's symbolisch denken. "Je kunt over het mysterie van het leven alleen maar spreken door middel van kunst." (Foto: J. Peters)

Wie is Efrem?

"Efrem de Syriër is een 4e-eeuwse auteur. Dit jaar is het precies zeventien eeuwen geleden dat hij in Nisibis werd geboren. Hij stierf in Edessa, eveneens in Mesopotamië. Hij is de auteur van een omvangrijk oeuvre. Zijn taal, poëzie en beelden zijn zo rijp en rijk, dat ze duidelijk een eeuwenoude literaire traditie veronderstellen waarvan zo goed als niets is bewaard gebleven.

Efrem vertegenwoordigt een christelijke traditie die nog veel kenmerken vertoont van een autochtoon Aramees christendom. Tegelijk was hij naar het westen gericht. Hij woonde aan de uiterste oostzijde van het Romeinse rijk en wilde verbonden zijn met de rijkskerk en haar Concilie van Nicea (325) tegen de Arianen. Hij is ook duidelijk beïnvloed door de Griekse intellectuele cultuur. Na zijn dood is hij erg populair geworden, niet alleen in de verschillende Syrische tradities, maar ook bijvoorbeeld in de Griekse, Armeense en Slavische tradities."

Pokrof wil wetenschappelijk onderzoek naar oosters christendom bredere bekendheid geven. Op donderdag 15 juni jl. promoveerde

Kees den Biesen (47) op zijn proefschrift 'Eenvoudig en stoutmoedig: De kunst van het symbolisch denken volgens Efrem de Syriër'. Pokrof interviewde hem.

Kees den Biesen is wereldburger. Na studies in Nederland en Italië werkte hij aan zijn proefschrift in Ierland, Egypte en Italië. Het interview vindt plaats op de Radboud Universiteit te Nijmegen, enkele dagen na de promotieplechtigheid.

Kunt u kort iets over uzelf vertellen?

"Ik heb filosofie en theologie

gestudeerd en me gespecialiseerd in vroegchristelijke literatuur. In het bijzonder die van het Midden-Oosten: de Koptische, Syrische en Armeense. Ik hou van talen. Ik was tweeëntwintig toen iemand mij een Syrische grammatica leende. Daar kon ik niet van afblijven. Ik heb me die taal zelf eigengemaakt en begon meteen Efrem te lezen. Dat klikt heel erg."

Eigen visie

"Ik heb altijd een boek over Efrem willen schrijven om uit te kunnen drukken wat ik bij hem heb ontdekt. Het gaat mij niet om een figuur uit het oosten en uit het verleden – dat óók, maar vooral om wat hij ons hier en nu te vertellen heeft. In mijn boek maak ik dankbaar gebruik van het werk van andere specialisten, die Efrem hebben bestudeerd

vanuit literaire, dogmahistorische of theologische perspectieven. Het vernieuwende van mijn werk is dat het die perspectieven bundelt tot één enkele interdisciplinaire benadering (benadering vanuit verschillende vakken, red.) en laat zien wat de waarde van Efrems symbolische visie is voor ons hedendaags christendom.”

Wat is uw eigen visie, waarover u zo-even sprak?

“Volwaardig denken kan niet zonder kunst! Je hebt de kunst van de taal nodig om te komen tot de kunst van het denken. Er bestaat een intellectualistische vorm van denken die het denken losmaakt van de taal, van beelden, van poëtische vormen. Dat is een denken dat voorafgegeven begrippen hanteert en daarmee de werkelijkheid te lijf gaat. Efrem is iemand die eerst kijkt en dán denkt, namelijk over wat hij ziet. Hij ontwikkelt een bepaalde vorm van taal en denken vanuit de directe confrontatie met natuur, Bijbel, liturgie, christelijk leven. De werkelijkheid zoals die zich aandient is voor hem vol van mysterie. Een werkelijkheid van licht en donker, onder en boven, leven en dood, menselijk en goddelijk. Zo'n samenspel tussen tegengestelde elementen kun je nooit uitdrukken in abstracte begrippen. Je kunt over het mysterie van het leven alleen maar spreken door middel van kunst. Je hebt taal nodig, afbeeldingen, de choreografie van een ritueel, gebaren, kleding... Een hele wereld van kunstvormen die ons in contact brengen met het mysterie.

Efrem ontwikkelt een vorm van denken die langzaam ópgaat van beelden naar begrippen. Maar die begrippen verliezen nooit hun contact met de beelden. Ze worden nooit volledig abstract. Symbolisch denken is een denken in begrippen die behoren tot

*Modern glas-in-loodraam van Sint Efrem de Syriër in het gelijknamige Syrisch-orthodoxe klooster te Glane (Overijssel). Na zijn dood is Efrem ontzettend populair geworden in de verschillende Syrische tradities, maar ook in andere.
(Foto: L. van Leijzen)*

de categorie van de kunst. Dat denken vertegenwoordigt een volwaardig menselijk denken, eigenlijk de volste vorm ervan. Het abstracte, zuiver verstandelijke denken is nodig, maar werkt met een instrumentarium dat eigenlijk te vlak, te eendimensionaal is om het mysterie van de realiteit adequaat uit te drukken.”

Onderscheiding

“Een kernbegrip bij Efrem is ‘onderscheiding’: het vermogen om onderscheid te maken tussen tegengestelde elementen, en die elementen dan zó op elkaar te betrekken dat er a.h.w. een ruimte tussen hen ontstaat. Efrem is een man van het midden. Ik geef

een voorbeeld. Efrem wijst een houding af die zegt: ‘Over God kunnen we geen zinnig woord zeggen’, een totaal onkenbaar mysterie. Dat is het ene uiterste. Het andere uiterste is de arrogantie dat we God totaal zouden kunnen kennen, een God zonder enig mysterie. Voor Efrem ligt het juiste onderscheid in het midden. We weten bepaalde dingen over God, en bepaalde dingen niet. Wat wij weten over God, dat beperkte, geeft ons echter wel toegang tot dat mysterie. Deze beweging van het geschapene naar de Schepper komt overeen met de symbolische structuur van héél de werkelijkheid. Door en via het begrensde staan wij voortdurend in contact met de Onbegrensde. In en door de tijd communiceren wij met de Eeuwige. ‘Symbolisch denken’ of ‘symbolische theologie’ is niets anders dan de christelijke visie die dit onder woorden brengt.”

Het is een heel aardse spiritualiteit.

“Ja, totaal gegrond en volslagen geaard. Alles in de natuur, in de Schrift, in het leven van de Kerk en in je persoonlijk leven is een symbool, d.w.z. een sacrament van de Godsontmoeting.”

Persoonlijk

“De beweging van de symbolische theologie gaat uit van de hele wereld om ons naar God te brengen. Dit mondt uit in een persoonlijke relatie met God. Efrem veronderstelt bij dit alles een inwendige integratie in de mens zelf. Hij verankert het kenproces van de theologie in de menselijke psychologie en de moraliteit. Hij trekt het door tot

in ieders persoonlijk innerlijk leven. Dat is het mooie. Tegelijkertijd verankert hij zijn symbolische visie in de liturgie. Hij schreef zijn hymnes voor de viering van de liturgie. En zoals de liturgie ons binnenleedt in het mysterie van het leven, dood en verrijzenis, zo willen ook zijn geschriften een initiatie zijn.”

Waar slaat voor u persoonlijk de vonk met Efreem over?

“Het symbolische denken is heel rijk: intellectueel, artistiek, psychologisch, theologisch, ervaringsgewijs. Het laat zien wat voor meeslepende kracht er zit in de kunst van het woord, van de muziek, van de dans, van het ritueel dat je viert. Het belichaamt een spiritualiteit die helemaal in de mens en in de wereld verankerd is en juist daarvoor de hoogste toppen bereikt, ook op spiritueel en mystiek vlak.” Den Biesen zegt op dit terrein veel geleerd te hebben van de Benedictijn en architect Hans van der Laan (1904-1991). “Van der Laan is een meester in het symbolisch denken, een vormgever die nadenkt over het artistieke proces en aan de hand daarvan een visie opbouwt, waarin hij van de natuur via de menselijke cultuur opstijgt naar de liturgie. Hij integreert kijken, denken en bidden in één groot kenproces, dat in wezen volkomen overeenkomt met wat Efreem doet.”

U noemt Efreem ergens een kritische figuur voor deze tijd. Wat is zijn betekenis voor hedendaagse christenen?

“Dat is een pijnlijke vraag. Pijnlijk omdat de gelovigen van nu vaak worden geconfronteerd

Efreem

(* 306 Nisibis - † 373 Edessa)

Diaken, theoloog en dichter in Noord-Mesopotamië (gerekend tot het oude Syrië, thans Zuid-oost-Turkije).

Schreef in het Syrisch, de christelijke vorm van Oost-Aramees vanaf de 3e eeuw.

Een heilige van Oost én West.

met een christendom dat gereduceerd is tot een systeem, een doctrine, een rituele praktijk waarin dat symbolische denken vrijwel afwezig is.”

Bedoelt u het meer traditionele christendom of het meer moderne?

“Allebei. Men houdt star aan tradities vast of gooit ze zonder nadenken weg. Geen van beide kun je ongestraft doen, omdat je dan een christendom creeërt dat niet langer tot initiatie in staat is. Efreem en Van der Laan zijn op dit punt lang niet mals.”

Nieuwe vragen

“Efreems teksten spreken ons echt aan. Ze zijn verfrissend, inspirerend op persoonlijk vlak. Maar ik kan nu niet dichten zoals Efreem, en ik hóéf hem ook niet na te apen. Vernieuwend van Efreem is zijn symbolisch denken. We kunnen dat alleen maar actueel maken door het hier en nu goed in praktijk te brengen. Je kunt niet zomaar overstappen van een bepaald moment in de traditie naar nu. Het moet altijd gebeuren via eigen reflectie op het denken dat aan die oude traditie ten grondslag ligt. Als je een wel erg verbale romeinse liturgie met een icoon wil opfleuren, kom je niet ver. Je moet hetzelfde symbolische denken in praktijk

brengen dat ten grondslag ligt aan de kunst en spiritualiteit van de icoon. En dat kan tot een heel andere vorm van liturgie leiden. Een heleboel mensen zijn hiernaar op weg. Ze zijn bezig met kunst en rituelen. Christenen moeten weer nieuwe vormen en beelden scheppen. Dat vraagt van ons een ‘Umdenken’, een soort metanoia, een vollere manier van denken. En daar heb je twee dingen voor nodig: een grote eenvoud én een grote stoutmoedigheid. Vandaar de titel van mijn boek!”

Den Biesen gaat binnenkort doceren in Kerala, de deelstaat van India waar de Syrische Thomaschristenen wonen. Heeft hij verdere toekomstplannen met Efreem en zijn kunst van het symbolische denken?

“Ik zou er samen met anderen mee bezig willen zijn, niet noodzakelijk in een academische setting. Ik heb verschillende projecten in gedachte, maar nog geen concrete plannen. Ik ga trouwens ook over symbolisch denken schrijven in een volgend boek, dat aan het werk van pater Van der Laan zal zijn gewijd. Dat stelt mij in staat mijn eigen reflectie voort te zetten en tegelijk te laten zien hoe relevant dit alles is voor de christenen van Oost en West.”

Leo van Leijssen

Voor wie meer wil weten zie Den Biesen's boek dat later in 2006 zal uitkomen:

Kees den Biesen, *Simple and Bold: Ephrem's Art of Symbolic Thought*, Gorgias Press, Piscataway NJ, USA.

*De gemeenschap van Mar Thomas Sleeha, onder leiding van de auteur (derde r.) voor hun klooster.
(Foto: archief X. Koodapuzha)*

van de goddelijke contemplatie. De Mar Thoma Sleeha Monastic Community (monastieke gemeenschap van St. Thomas de Apostel) met haar zeven monniken is gelegen op de eerste heuvel van Nallathany. Nabijgelegen andere heuvels hebben eveneens een sfeer die past bij contemplatie, waarbij men alleen is met God en geniet van de schoonheid van zijn schepping. De heiligen en wijzen van India waren gewoon om op zulke afgelegen plaatsen te leven. Degenen die alleen willen leven met de natuur om te bidden en te mediteren krijgen daarvoor toestemming. Tegelijkertijd is het monachisme van de Kerk van het Oosten hoogst missionair. Het was eens een Kerk die brandde van missionaire ijver. Geestelijke invloed op anderen is radicaler dan om te even welke andere invloed. De grote religies van Azië zoals hindoeïsme, boeddhisme en jainisme doordesemden de samenleving met hun monachisme, waardoor zij radicalere eisen stelden aan hun aanhangers.

Zusters van St. Thomas

De eerste monastieke gemeenschap voor vrouwen, de Zusters van Sint Thomas, begon in 1988 in Nallathany, totdat ze in 1989 naar elders vertrok; maar een mooie plek van 6 hectare ligt alweer op hen te wachten op een heuvel, grenzend aan die van het mannenklooster.

De monastieke beweging in Nallathany begon in het kielzog van de vernieuwingsbeweging

Oosters monnikendom nieuw leven ingeblazen In Syromalabaarse Kerk van India

De Syromalabaarse katholieke kerk, erfgenaam van de Oost-Syrische traditie van de Thomaschristenen in India, kent een boeiende heropleving van het monnikendom. Men probeert de inheemse monastieke traditie van India te volgen, die is geïnspireerd door het monachisme van de Kerk van het Oosten (kerk van de Oost-Syrische traditie in Mesopotamië). Een van de initiatiefnemers is father Xavier Koodapuzha. Hij vertelt over twee nieuwe monastieke stichtingen in Kerala, voor vrouwen en mannen. Het is een beweging in opbouw. Zo is het habijt van de monniken nog niet definitief.

Nallathany is een mooi heuvelachtig gebied in het midden van Kerala. Hier ligt de bakermat van de oosterse monastieke heropleving in de Syromalabaarse Kerk. Monastiek leven heeft een omgeving nodig waar je je kunt terugtrekken, met een sfeer bevorderlijk voor gebed, contemplatie, werk en studie. Daartoe is Nallathany gekozen, meer dan 900

meter boven de zeespiegel, op de westelijke flank van de Sahyaheuvels en uitkijkend over de Arabische Zee (ten westen van India). De natuurlijke schoonheid, de rustige, koele atmosfeer alsook de grote hoogte van Nallathany met zijn panorama helpen mee om de menselijke hindernissen te overstijgen en de ziel op te voeren naar de hoogten

Syromalabaarse monialen rondom hun bisschop. (Foto: archief Sisters of St. Thomas)

van Vaticanum II met zijn uitnodiging terug te keren naar de authentieke bronnen van de Kerk. In 1969 werd ik door de plaatselijke bisschoppen benoemd tot geestelijk adviseur van het verband van vrouwelijke religieuzen in Kerala. In dit werk werd ik mij er steeds meer van bewust hoe hard een goede kerkelijke vorming van religieuzen nodig was. Ik zette in 1972 het Missionary Orientation Centre op om een diepere spirituele, missionaire en kerkelijke vorming te bieden, speciaal aan zusters van de oosterse kerken die in de Katholieke Kerk van India bijna 75% van het missiepersoneel uitmaken.

Onder Mar Joseph Powathil als bisschop van Kanjirapally (1977-1985) vatten drie priesters, waaronder ondergetekende, het plan op om in nauwe samenwerking met de bisschop een oosters klooster voor monialen in het leven te roepen. In 1986 werd Mar Joseph Powathil aartsbisschop van Changanacherry. Binnen dit laatste diocees werd in 1989 in Manganam het opleidingscentrum van de Zusters van St. Thomas gevestigd, niet ver van het Missionary Orientation Centre in Kottayam, en in 2004 in Kurumpanadom hun generalaat.

Mar Thomas Sleeha

Van 1955 tot 1964 studeerde ik in Rome, o.a. tijdens het Tweede Vaticaans Concilie, en was daarna in India 34 jaar professor in theologie, kerkgeschiedenis en oriëntalistiek. Het bood me volop gelegenheid het belang van het oosters monnikendom voor de Syromalabaarse Kerk te begrijpen en positief te waarderen. Ook als lid vanaf 1988 van de Romeinse Commissie voor de Dialoog met de Orthodoxe Kerken van India was ik overtuigd geraakt van de grote noodzaak van het monnikendom, met name voor de oecumene. Dit bereidde voor mij de weg concreet vorm te geven aan een oosters klooster.

Het Mar Thomas Sleeha-klooster voor mannen werd in 1997 canonic (= volgens kerkelijk recht, red.) opgericht door de opvolger van Mar Joseph Powathil in Kanjirapally, Mar Mathew Vattakuzhy, en door ondergetekende. Deze monastieke beweging in Nallathany was de vrucht van een lange periode van gebed, studie en voorbereidingen vanaf 1981.

Dit monnikenklooster met zijn zeven leden zet zich in voor het ascetische leven, voor het kerkelijke erfgoed en voor oecumene en dialoog. Ik werd officieel lid door het monastieke noviciaat te

doen en daarna de monnikswijding te ontvangen. Als stichter werd ik officieel aangesteld tot leidman en kreeg de kerkrechtelijke toestemming kandidaten te werven, om deze op te leiden in de geest van de oosterse monastieke traditie.

Ziel van de oosterse kerken

De oosterse kerken staan bekend als 'monastieke kerken'. Paus Johannes Paulus II maakt in Orientale Lumen duidelijk dat het monnikendom "de ziel bij uitstek van de Oosterse Kerken" is. Hij spoort de oosterse katholieken aan hun eerbiedwaardig erfgoed als een schat te bewaren, in het bijzonder het monnikendom dat hun is overgeleverd vanuit de vroege Kerk. De roeping tot monnik vloeit voort uit het doopsel zelf. Het officiële onderrecht van de Kerk en de speciale pauselijke richtlijnen nodigen de oosterlingen uit tot een grondige herwaardering van hun monastieke erfgoed. De Orthodoxe Kerken hebben over het algemeen in eeuwenlange trouw hun monastieke erfenis gekoesterd en bewaard. Het Kerkelijke Wetboek voor de (katholieke) Oosterse Kerken ziet het oosterse monnikendom als prototype voor andere ordes, congregaties en vormen van Godgewijd leven. De Kerk geeft prioriteit aan het monnikendom.

Pogingen tot opbouw

De kerk in India is zo oud als het christendom. Het monachisme maakt deel uit van haar erfgoed. De overblijfselen van monnikscellen in Edappally, Mylacompou en Angamaly zijn overtuigende

Liturgie - 'Mar Thomas Sleeha' volgt de herstelde Syromalabaarse liturgie. Men beschouwt de Oost-Syrische liturgie als de belangrijkste schat van de St Thomas-traditie. De gemeente geeft de hoogste prioriteit aan liturgische spiritualiteit. Diensten worden plechtig gevierd. De plechtigste vorm van de eucharistie is de zogeheten Raza (Syrisch *raza* = geheim, mysterie, sacrament, in het bijzonder de eucharistie, red.). Deze duurt bijna twee en half uur en wordt gevierd op zeer grote feestdagen. De monniken volgen strikt het getijdengebed en de liturgische kalender.

Dagindeling - Iedere dag is in principe verdeeld in vier eenheden van zes uur met steeds plaats voor gebed, werk, studie en rust. De liturgische dag in Mar Thomas Sleeha ziet er uit als volgt:

4.30 u Opstaan.

5 u *Sapra* (morgenofficie), o.a. zingen van psalmen.

6 u *Qurbana* (eucharistie). Duur op zon- en feestdagen: 1.30 u, op weekdagen korter. Na de evangelielezing dagelijks korte evangelie-uitleg.

12.15 u *Yendana* (middaggebed).

18.30 u *Ramsha* (vespers).

20.45 u *Lelya* (nachtofficie).

Werk - Tijdens de uren voor arbeid werken de monniken na hun routineklusen samen met de andere arbeiders.

Maaltijden - Het autochtone monastieke erfgoed verdween tijdens het Latijnse bestuur. De voorvaders hechtten een groot belang aan de vastentijden en aan eenvoudig vegetarisch voedsel. De monnikengemeenschap probeert hen op een gematigde manier te volgen. Ze hebben een volledig vegetarisch dieet: geen vlees of vis. Men houdt stilte tijdens de maaltijden, behalve op zon- en feestdagen. Na het gebed aan het begin van de maaltijd wordt een stukje uit het evangelie voorgelezen, gevolgd door een lezing uit de monastieke Vaders. Onder het eten zitten de arbeiders bij elkaar en krijgen dezelfde maaltijd als de monniken.

Lezen - De *lectio divina* (privélezing) is meestal genomen uit de Kerkvaders. 's Avonds na de vespers komt de gemeente bijeen voor lectio divina. Na het ontbijt maken de monniken praktische overwegingen bij het evangelie dat werd voorgelezen en uitgelegd tijdens de *Qurbana*, en schrijven die op in hun eigen aantekenboek.

Studie - Er is een goede bibliotheek en men cultiveert een studiehouding. Er is een begin gemaakt met een Indiaas Instituut voor Oosterse Theologie, verbonden met het klooster. Het geeft prioriteit aan een *geleefd* geloof, boven abstracte wijsgerige en theoretische acrobatiek. Doel: de rijke bronnen van het inheemse spirituele en culturele erfgoed ontdekken, herstellen en beschikbaar maken.

Gastvrijheid - Mar Thomas Sleeha ontvangt veel gasten: bisschoppen, priesters, religieuzen, leken, mannen, vrouwen, katholieken, niet-katholieken, christenen en niet-christenen, in een gastenhuis verbonden met het klooster. Hier kunnen mensen verblijven voor gebed, counseling en retraite. Grote groepen worden niet aangemoedigd; mensen komen hier voor geestelijke begeleiding. De leden van de gemeente nemen geen pastorale taken op zich. Ze vormen een monnikenklooster en streven naar - wat niet goed samengaat met pastorale taken - een monastieke sfeer van gebed, studie en stilte.

Kleding - Het monastieke habijt is nog niet definitief. Op het moment draagt men een lichtbruine toog, leren ceintuur en houten Thomaskruis.

Organisatie - Het maximum aantal leden van de monastieke gemeente is vijftien. Bij meer leden moet voor hen een apart klooster worden gesticht. Een gecentraliseerde bestuurlijke structuur met talloze leden behoort niet tot hun monastieke visie.

bewijzen van zijn bestaan eeuwen geleden. De komst van missionarissen uit het Westen vormde een terugslag voor het oosterse monnikendom. Pogingen begin 16e eeuw van de inheemse leider, aartsdiaken Georgius, om het oosterse monnikendom te bevorderen, stootten op verzet van zijn eigen bisschop Stefan Britto, die onderdeel uitmaakte van de buitenlandse, Portugese *padroado*. Van 1599 tot 1896 regeerden de Latijnse bisschoppen over de Syromalabaarse Kerk. Ze stamden meestal van Latijnse kloosterordes en iedere poging het oosterse monastieke erfgoed te doen herleven was onaanvaardbaar voor hen.

Andere autochtone initiatieven voor religieus leven in de Syromalabaarse Kerk waren gevormd naar het Latijnse model. Het oosterse monachisme heeft echter een inheems karakter. Indiërs, tot welke godsdienst ze ook behoren, hebben een hoge achting voor heiligen en wijzen. De monastieke beweging in Nallathanny behartigt de heropleving van het oosterse monachisme dat een solide ecclesiale spiritualiteit leeft, bevordert en propageert. Wij proberen de inheemse monastieke traditie van India te volgen, die is geïnspireerd door het monachisme van de Kerk van het Oosten. We geloven sterk dat het oosterse monachisme een grote rol toekomt in het herstel van de oosterse identiteit van de Syromalabaarse Kerk.

Fr Xavier Koodapuzha

Russische middeleeuwse icoon van Pokrof. De Moeder Gods houdt over-eenkomstig het oudste iconografische type de Beschermende Sluier boven de gelovigen. (Foto: archief L. Starodubtseva)

Beschermende Sluier van de Maagd (Pokrof)

Maria is een mentale wolk

Pokrof, de naam van ons tijdschrift, is het Slavische woord voor 'beschermende sluier' en in symbolische zin voor 'bescherming', 'patronage', 'barmhartigheid' en 'hulp'. Daarmee verwijst de naam naar het diepe en geheimnisvolle symbool van 'de Beschermende Sluier van de Moeder Gods', een van de meest ver-eerde symbolen in de Russisch-orthodoxe traditie. Wat symboli-seert dit raadselachtige beeld van de Beschermende Sluier? Lydia Starodubtseva heroverweegt een vergeten symbool.

In zijn beroemde twaalfdelige werk *De Levens der Heiligen* verhaalt de Russisch-orthodoxe

metropoliet Dmitry Rostovsky (1651-1709) over het *znamanye*, het 'teken', in de Blachernae-

kerk te Constantinopel. Een van de grondregels van het Orthodoxe geloof is dat in een tijd van de meest moeilijke beproevingen, wanneer koninkrijk zich tegen koninkrijk keert, wanneer hongersnood, pest en aardbevingen losbarsten, de Moeder van God ons haar Sluier biedt ter bescherming tegen rampen, oorlogen en letsel.

Wonder in Blachernae

Zo'n zeker geloof in Gods Bescherming vinden we in *Het Leven van Andreas*, een Orthodoxe legende over het visioen van Andreas. Andreas was een 'Dwaas om Christus' Wil' (*yurodivy*), die in 936 werd vermoord. In zijn jonge jaren werd deze Slavische man als slaaf verkocht aan Theognostos, een burger uit Constantinopel. Het teken van de Beschermende Sluier vond plaats tijdens de regering (886-912) van de Byzantijnse keizer Leo de Wijze in een kerk in Blachernae, een deel van Constantinopel. Tijdens de vigilie van zondag 1 oktober verscheen hem de Moeder Gods. Ze ging naar het altaar en begon voor het altaar voor de mensen te bidden. Toen ze haar gebed had beëindigd nam de Maagd haar sluier af, *omophorion* of *maphorion* geheten, en hield deze boven alle aanwezigen. Om vier uur 's morgens keek Andreas op en zag de Moeder Gods met haar stralende beschermende mantel de mensen overdekken. Andreas vroeg zijn

volgeling Epiphanius, Dwaas om Christus' Wil: "Broeder, zie je de Koningin van Allen bidden voor de hele wereld?". "Heilige vader, ik zie het en ben ontzet".

Wat de Beschermende Sluier zijn metafysische betekenis geeft, is zijn intentie om de met schaamte omgeven naaktheid van de mens te bedekken die ten opzichte van God een naakte bedelaar is, om alle gelovigen te redden van de kwalen des levens, ze te sterken in het geloof en hoop te geven op verlossing.

Lange tijd was de belangrijkste heiligheid waarmee de Blachernaekerk was begiftigd, die van het *maphorion* van de Moeder Gods. Het wonder met de Beschermende Sluier had tot gevolg dat de dienst ter ere van de Alheilige Maagd ontstond: haar icoon was in deze kerk met een gordijn afgeschermd. Vrijdag om zes uur 's avonds werd dit gordijn op wonderbare wijze geopend. De icoon was voor iedereen te zien en zaterdag na de completen werd het gordijn weer dichtgedaan. Zo scheen het wonder van Gods geheimnisvolle aanwezigheid in de wereld te worden verbonden met het symbool van een gordijn.

Beschermende Sluier over Roes

Alleen de Russen kennen het Feest van Pokrof. Dat is paradoxaal, want zij waren juist de Slaven die Constantinopel wilden veroveren. De Moeder Gods echter spreidde haar Beschermende Sluier uit over de christelijke stad en een storm vernielde de Russische schepen. Hoe wonderlijk: de Russen vieren de overwinning op ... de Russen! Maar

de Russen hadden in verwondering gestaan voor de Sluier van liefde en bescherming, waarmee de Moeder Gods degenen had bedekt die hen hadden overwonnen én die in Christus geloofden! Daarmee was het niet een overwinning van de burgers van Constantinopel op de Slaven, maar van geloof op ongeloof. Prins Andrei Bogolubsky, die de beroemde kerk van Pokrof aan de rivier de Nerl liet bouwen, voerde rond 1164 het Feest van Pokrof in de Russische Kerk in en wel op 1 oktober.

Hoe verhoudt zich wat we weten over Ruslands moeilijke lot, met het geloof dat de Beschermende Sluier van de Moeder Gods vanaf het begin over Rusland aanwezig is? Zo'n vraag waarop geen antwoord mogelijk is, werd een keer gesteld door Anthony (Bloom) van Surozh, Russisch-orthodox aartsbisschop van Groot-Britannië († 2003). Het gaat er niet om dat de Beschermende Sluier van Gods barmhartigheid te zwak zou zijn en onbetrouwbaar, maar dat het de ware gelovigen overdekt, d.w.z. degenen die open staan voor Christus' Lijden en bereid zijn om met Christus 'mede-gekruisigd' te worden en zichzelf tot offer te maken. Licht het antwoord in het beeld van de Beschermende Sluier, een tweeledig beeld, tegenstrijdig en paradoxaal?

Het beeld van de Beschermende Sluier

De iconografie van de Sluier verscheen op Russische bodem in de 13e eeuw. Er zijn twee tradities. Het vroege type stamt uit Vladimir-Suzdal (een Russische regio) en beeldt de Moeder Gods

af terwijl ze de Beschermende Sluier boven de gelovigen houdt. Een later type stamt uit Novgorod: twee engelen houden de Beschermende Sluier boven de Maagd Maria, die haar armen uitstrekt naar boven, waar Christus staat (zie omslag Pokrof).

De symbolische en verticale hiërarchie van de Schepping is op een elegante wijze geportretteerd in de iconen van de Beschermende Sluier: mensen, engelen, de Maagd en Christus lijken zowel met elkaar *verbonden* als van elkaar *gescheiden* te worden door rijen gordijnen. De wolk, de schijnende mandorla, de stralenkransen rondom de hoofden (nimbussen)..., het zijn sluiers over sluiers. Ze vermenigvuldigen zich en lijken elkaar te weerkaatsen, zichtbaar en onzichtbaar, sluiers van vlees en sluiers van geest. De rijen van overdekkingen roepen de gelovigen op dieper in te gaan, biddenderwijs, op de interpretatie van het belangrijkste symbool, de Beschermende Sluier.

Iconologie

De iconologie van de Beschermende Sluier opent het hele spectrum van zijn interpretatie vol toespelingen:

Licht - Het wonder van Andreas in de Blachernaekerk wordt vergeleken met het visioen uit de Openbaring van Johannes: "Een groot teken werd aan de hemel gezien: een vrouw, omkleed met de zon" (Apoc. 12, 1). De Beschermende Sluier symboliseert de onmogelijke gave aan een mens: Gods stralende Licht.

Hemelladder - De Sluier van de Moeder Gods wordt vaak vergeleken met de ladder in de droom

van Jakob (Gen 28, 12). De mantel als ladder is het symbool van de bemiddeling tussen het hemelse en het aardse.

Toren en schild - Soms trekt men een parallel tussen de Beschermende Sluier en de Toren van David, binnen welks muren er veel schilden en wapens waren voor Jeruzalems verdediging (Hooglied 4, 4). De Beschermende Sluier symboliseert ook de Moeder van God, de Verdedigster. Haar schild van gebed maakt de gelovigen onkwetsbaar voor de vijandelijke pijlen.

Ark - De Beschermende Sluier van de Moeder Gods wordt ook vergeleken met de Ark. We vermelden hier het beeld van de tien bedekkingen en 31 sluiers van de Ark zoals beschreven in het bijbelboek Exodus. "Bedek de ark met de sluier" (Ex. 40, 3, vgl Ex 25). De oudtestamentische traditie van de 'Ark van het getuigenis' prijst de symfonie van de kleurrijke sluiers van fijn gewijd linnen, blauw, violet en scharlakenrood. Sluiers, die elk voor zich zowel *toegang tot* als *barrière voor* de geheime kennis betekenen. De Beschermende Sluier van de Moeder Gods is ook de barrière die het geheim bewaart, het symbool van de voor de mens 'ontoegankelijke toegang' tot het heilige Mysterie.

Waterstromen - Nog een parallel vormen de breedstromende wateren die het braakliggende land (Gen. 1, 1-2) overdekken. Zoals de wateren uitstromen en alles bedekken, zo zuivert, wast en versiert de Beschermende Sluier van de Maagd met het water van de begunstiging de ziel der gelovigen.

Wolk - Misschien is de symboli-

De 17e-eeuwse Russische bisschop Dmitriy Rostovsky verzamelde Orthodoxe heiligenlegendes in een twaalfdelig werk. Een van de legendes is die over het Blachernae-wonder van de Beschermende Sluier.

sche gelijkenis die het meest voorkomt, de parallel tussen de Beschermende Sluier en een wolk. Een mens kan de verblindende straling van het Licht niet verdragen. Er is een wolksluier tussen hen in. Wanneer wolken dichter worden en het land bedekken, dan worden dieren voor de jager en de zielen der gelovigen voor de bekoringen verborgen. De Maagd Maria is een mentale wolk, die de zielen bedekt.

Beeld van het Onbegrijpelijke

Er is de afgrond van het Onbegrijpelijke voor de mens die nadenkt over het beeld van de Beschermende Sluier. Juist dit beeld roept op om de verbinding te leggen met het Onverbindbare. De Beschermende Sluier ontsluit enigszins de verzegeling, maakt het Onzichtbare zichtbaar en toont aan de wereld het bovenwereldse Mysterie. De Beschermende Sluier is niet hetgeen erachter verborgen ligt. Maar de Sluier *verwijst* op sym-

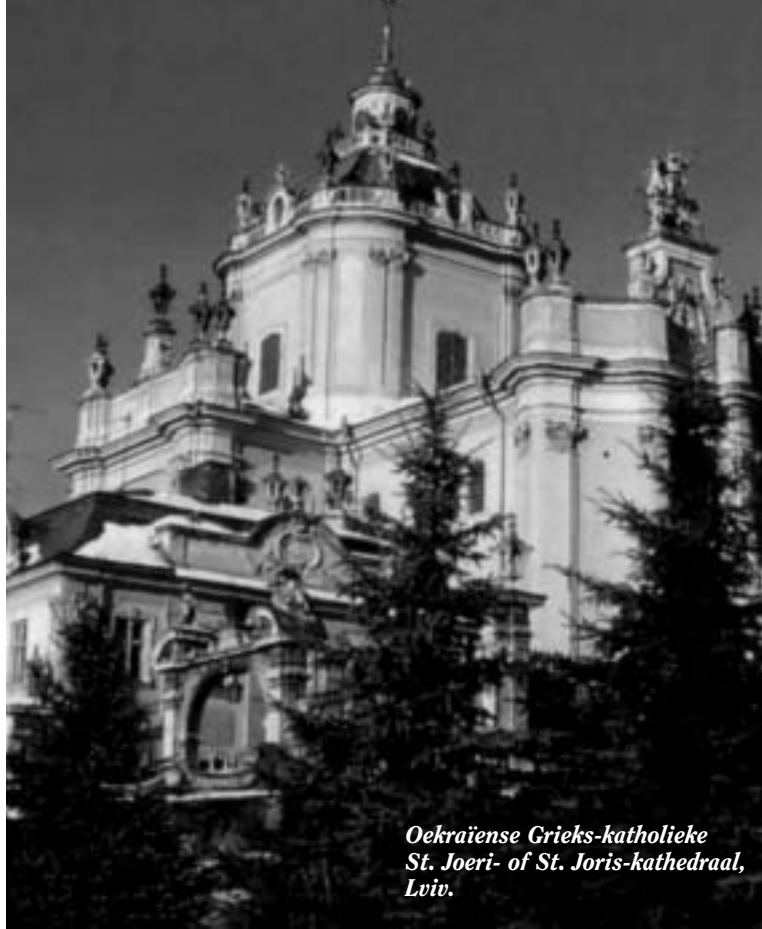
bolische wijze naar wat achter hem verborgen ligt en roept op om te zoeken naar de Geheel Andere. Daarbij wordt de kloof die de Sluier is, de plaats van de ontmoeting met de Ander.

Van oudsher was de Sluier een wijdverspreid beeld van de grens tussen het kenbare en het onkenbare. Onttrokken aan de ogen van de mens en omkleed met symbolische rijen barrières verbijst de geheimnisvolle kennis zich. Het Heilige wordt alleen openhartig wanneer de sluiers afgedaan worden.

De meest voorkomende interpretatie van de Beschermende Sluier is duidelijk deze: 'de Essentie heeft zich omkleed'. De naakte waarheid ligt onder de sluier van het mysterie, denken onder de sluiers van woorden. Gods gelaat is bedekt onder een gelaat, het gelaat onder een masker. Geest is omkleed door de sluiers van een lichaam, het lichaam door de sluiers van kleding. Een mens komt naakt in de wereld en verlaat deze weer naakt, maar aan de rand van zijn wezen komen sluiers te voorschijn: de windsels van een baby, de lijkwade van een dode. Heel het menselijke leven is omkleed door sluiers van woorden, gedachten en handelingen. Is misschien de wereld in haar geheel niet meer dan een gordijn waarmee de Onzichtbare is omkleed?

Lydia Starodubtseva

Dr. Lydia Starodubtseva is professor in de Geschiedenis en de Theorie van de Cultuur aan de Staatsacademie van Cultuur in Kharkiv, Oekraïne.

*Oekraïense Grieks-katholieke
St. Joeri- of St. Joris-kathedraal,
Lviv.*

Orthodox kerkenpad V: Lviv

De op één na laatste aflevering van het Orthodox kerkenpad brengt ons naar Lviv. Vanaf de stichting van deze West-Oekraïense stad (± 1256) is men er druk bezig geweest kerkgebouwen neer te zetten. Er zijn vijftien kerken van historische betekenis. De bouwlust van na 1991 heeft in héél Oekraïne geresulteerd in 4037 nieuwgebouwde kerken en kapellen, waarvan vele in Lviv.

Er is in Oost-Europa wellicht geen bontere kerkenstad dan Lviv. Oekraïens-orthodoxe, grieks-katholieke, rooms-katholieke, Armeens-apostolische en diverse protestantse gemeenschappen hebben hun eigen kerk(en) in het centrum. Niet dat deze verscheidenheid tot een actieve oecumene leidt, maar zij geeft de stad wel een kleurrijk christelijk aanzien.

De oudste resten van kerken dateren uit de tweede helft van de 13e eeuw, toen Lviv werd gesticht, maar er is weinig in de oorspronkelijke staat bewaard gebleven. Wat niet door brand is verwoest, is in renaissance- en barokstijl verbouwd. Maar de meeste kerkgebouwen stammen oorspronkelijk uit de 16e tot 18e eeuw, toen de stad tot het Poolse rijk behoorde. De stijlen zijn dus

sterk katholiek beïnvloed. Lviv is ondanks de wisseling van politieke overheersers tussen Polen, Oostenrijkers, wederom Polen, Duitsers en Russen voor oorlogsverwoesting gespaard gebleven, waardoor het thans een architectonisch aantrekkelijke midden-Europese stad is. Al moet er nog wel veel gebeuren aan achterstalig onderhoud. De catalogus van Lvivse gods- en gebedshuizen beslaat meer dan negentig gebouwen, waarvan er een kleine vijftien historische betekenis hebben. De meeste kerken behoren tot de Oekraïense Grieks-katholieke Kerk, gevolgd door de Oekraïense Orthodoxe, verdeeld in een Autokefale en een Kievse Patriarchale jurisdictie. Een paar kerkgebouwen behoren tot het Moskouse patriarchaat.

Katholieke 'Orthodoxie'

De Oekraïense grieks-katholieken hebben hun kathedraal, de St. Joeri, even buiten het centrum, op een plek waar in de 13e eeuw een houten kerkje stond. Maar de huidige kathedraal dateert pas uit de 18e eeuw. Zij is gebouwd in een geslaagde combinatie van Italiaanse barok met het Byzantijnse grondplan van een gelijkzijdig kruis. Maar de pompeuze beelden op de façade zijn een verraad aan de oosterse traditie. Gelegen op een heuvel vormt de kerk met haar hoge tamboer onder de koepel en haar sierlijke trappen een indrukwekkend bouwwerk, dat sinds 1991 een symbool van Galicische (= West-Oekraïense) identiteit is geworden.

Twee andere historische gebouwen van de Oekraïense Grieks-katholieke Kerk zijn de Andre-

Maria Ontslappingskerk, kathedraal van de Oekraïense Autokefale Orthodoxe Kerk.

askloosterkerk van de basilianen en de Michaëlkerk van het studienklooster in het centrum van de stad. Hun geschiedenis is typerend voor de kerkenstrijd in Lviv, want het zijn oorspronkelijk katholieke kloosterkerken van bernardijnen (cisterciënzers) en karmelietessen. Beide hebben een overdadig katholiek barokinterieur, zodat het ontbreken van kerkbanken het enige 'Orthodoxe' kenmerk is. Een meer markante kerk is de grote Transfiguratiekerk (1877-1898) in neo-Oekraïense stijl: een samengaan van 'Orthodoxe' koepels en Grieks kruisplan enerzijds met classicisme anderzijds. De Oekraïense Grieks-katholieke Kerk heeft een turbulente geschiedenis achter de rug: door de Orthodoxie als overloopster beschouwd, werd zij door de Poolse clerus als onvolwaardig gezien.

Na zo door de Polen te zijn gekleineerd, werd zij door de Russische tsaren in de 19e eeuw en (na een korte heropleving sinds 1918) wederom in 1946 door Stalin verboden. Maar door deze onderdrukking groeide de Oekraïense Grieks-katholieke Kerk juist uit tot draagster van een West-Oekraïense identiteit, met een martelaarsstatus in Sovjet tijd. Sinds haar wederopstanding in 1989 ontplooit zij een grote sociale en educatieve activiteit en heeft zij in Lviv in 2001 de Oekraïense Katholieke Universiteit opgericht. Daar is thans de beste theologische opleiding gevestigd van Oekraïne, die openstaat voor alle denominaties.

De Oekraïense Grieks-katholieke Kerk heeft in 2001 zeer enthousiast paus Johannes Paulus II ontvangen, die de kerk een bij-

zonder hart toedroeg. Maar in één opzicht is de kerk roomser dan de paus. Grootaartsbisschop Ljubomir Husar wil de patriarchentitel, iets wat de paus altijd heeft tegengehouden. Ook heeft Husar onlangs de hoofdzetel van de Oekraïense Grieks-katholieke Kerk verplaatst naar Kiev. Dit wordt door de Moskou-gezinde Orthodoxie in Kiev als provocatie ervaren. De Oekraïense Grieks-katholieke Kerk stelt zich echter irenisch op tegenover de Russisch-orthodoxe kerk, die zelf nog steeds weigert de onrechtmatigheid toe te geven van het door Stalin geënceneerde concilie van Lviv uit 1946, met de daarbij horende massale Moskouse confiscatie van grieks-katholieke kerkgebouwen.

Oekraïense Orthodoxie

Midden in het centrum van Lviv, aan de Russka-straat (*Russka* verwijst naar de Roessenen, de oude naam voor Oekraïeners), staat de kathedraal van de Oekraïense Autokefale Orthodoxe Kerk: de Maria Ontslappingskerk. Zij heeft een originele stijl met haar dak van drie groene koepels, ontleend aan de Oekraïense architectuur in hout, en een mooie renaissancetoren van vier verdiepingen met rode blinde arcades (1572-1578). Het interieur bevat een 17e-eeuwse iconostase en gebrandschilderde ramen uit de jaren 1920 met tafereelen uit de geschiedenis van Oekraïne. Op de binnenplaats staat de eveneens driekoepelige renaissancekapel van de Drie Heilige Hiërarchen. De kerk speelde historisch een belangrijke rol in de heropleving van de Orthodoxie door de eraan ver-

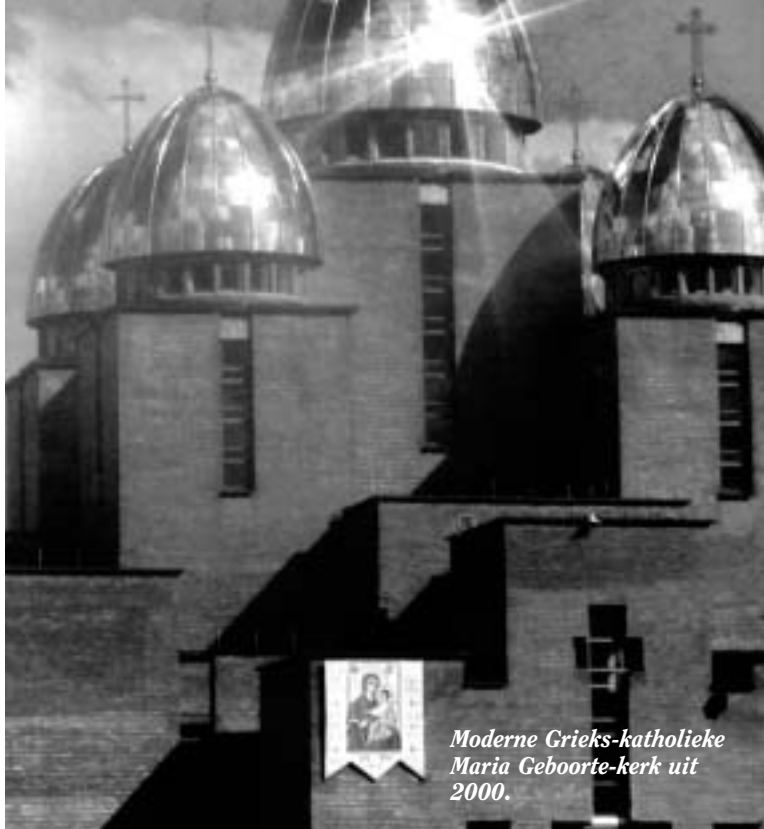
bonden broederschap 'Oespenske bratstvo' (broederschap van de Ontslaping) in de 16de eeuw. Het complex van toren, kerk en kapel behoort tot de mooiste monumenten van Lviv. Het is echter niet de oudste Orthodoxe kerk van de stad. Dat is de kleine Mikolaj-kerk, genoemd in een kroniek in 1292 en ondanks verbouwingen duidelijk herkenbaar als de stijl van Kiev Roes: een koepelkerk in de vorm van een Grieks kruis, met kleine ramen en dikke muren.

Een paar straten verder van de Orthodoxe staat de rooms-katholieke kathedraal, ook aan Maria Ontslaping gewijd. De sobere gotische muren rond de apsis stammen nog uit de 14e eeuw, maar toren en zijkapellen zijn van de 18e eeuw. Het interieur is een allegaartje van barok, classicisme en historisme.

De 'Latijnse kathedraal', zoals zij wordt aangeduid, is het oudste en uitwendig meest ingetogen rooms-katholieke gebouw in de stad en steekt daarmee gunstig af bij de grote barokke Dominicanenkerk en de Jezuïetenkerk in Gesù-stijl. Deze zijn ontworpen met het oogmerk indruk te maken en dat levert monumentale, maar weinig spirituele, gebouwen op. Bij de eerste kerk is het Museum van de Geschiedenis van de Godsdienst gevestigd en in de laatste is thans de bibliotheek van de Academie van Wetenschappen.

Afwijkende stijlen

Tegenover de overheersende stijl van de barok in Lviv moeten twee kerken genoemd worden die afwijken van dit patroon. De eerste is de kleine Armeense kerk,

Moderne Grieks-katholieke Maria Geboorte-kerk uit 2000.

waarvan het oudste deel in traditionele Armeense stijl uit 1363 stamt. Maar het interieur, met fragmenten van 15e-eeuwse fresco's, is in de jaren 1920 beschilderd in art nouveau-stijl.

De tweede is een van de geheel nieuwe kerken die het afgelopen anderhalve decennium in Lviv zijn gebouwd: de in 2000 voltooide Grieks-katholieke Maria Geboorte-kerk in de wijk Sychiv. Zij is ontworpen door de bekende Canadese architect van Oekraïense afkomst, Radoslav Zuk. Het is een kerk met strakke geometrische vormen op Byzantijns grondplan. Daarmee is bewezen dat traditionele 'Orthodoxe' elementen zich laten combineren met moderne functionalistische ontwerpen, een zeldzaamheid in de 'Orthodoxe' wereld. Het is een echte neostijl, dat wil zeggen een creatieve vereniging van oud en

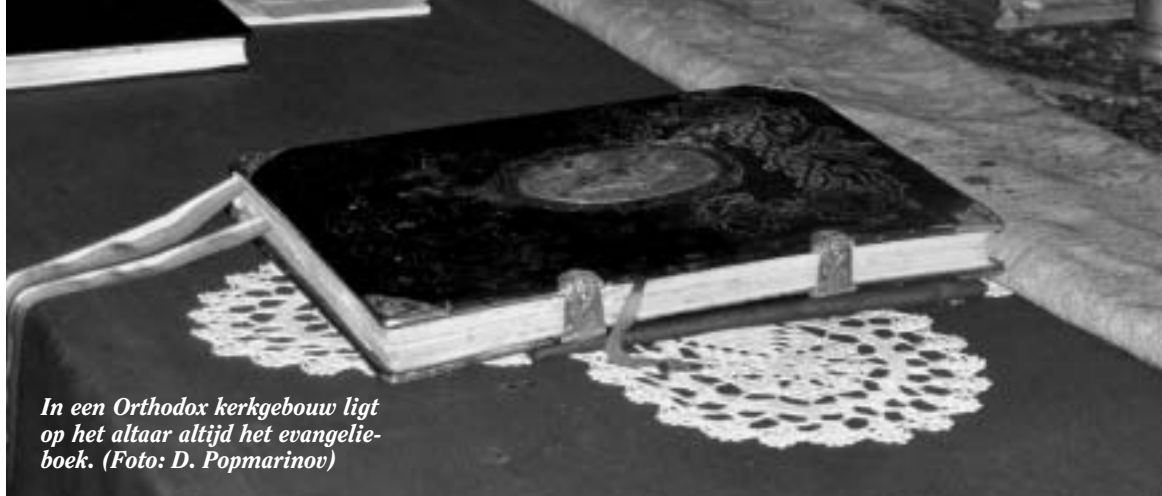
nieuw, en geen quasimoderne stijl met pseudosymboliek, zoals de in 1995 voltooide H.H. Volodymyr en Olgakerk. Het is ook geen historiserende neostijl, zoals sinds de 19de eeuw gebruikelijk is.

De meeste nieuwe kerken die thans in Oekraïne worden gebouwd, zijn cultureel gezien niet interessant: een eclectische verwerking van oude motieven tot een pseudohistorische stijl, of gebouwd in een vormloos moderne stijl. Maar het zijn wel heel veel kerken, want Oekraïne is druk bezig de onder het communisme geleden schade te herstellen: sinds 1991 zijn er 4037 nieuwe kerken en kapellen gebouwd, en er zijn er nog eens 5000 gepland.

Wil van den Bercken

Geschreven Traditie

De H. Schrift in de Orthodoxe Kerk

In een Orthodox kerkgebouw ligt op het altaar altijd het evangelieboek. (Foto: D. Popmarinov)

In navolging van de oude, ongedeelde Kerk gelooft de Orthodoxe Kerk dat de H. Schrift een fundamenteel middel is dat door God aan de mensen is gegeven voor hun redding. De Schrift speelt, samen met de stichting van de Kerk op Pinksteren, een centrale rol in de eredienst, de leer en het dagelijks leven van de Orthodoxe gelovige. Voor het Orthodoxe bewustzijn vertegenwoordigt de H. Schrift als canon, samen met de H. Traditie, de totaliteit van de Openbaring.

Vasthoudend aan dit besef vanaf de stichting van de Kerk en in navolging van de Orthodoxe leerstellige erfenis, houdt de Orthodoxe theologie dat de Openbaring in haar geheel wordt uitgedrukt door de H. Traditie en de H. Schrift. De H. Schrift wordt geaccepteerd als geschreven H. Traditie. Op basis van de H. Traditie is de H. Schrift in een canon vastgelegd. Toch blijft dat deel van de H. Traditie dat niet is geschreven de H. Traditie. Zij bevat in zichzelf de volheid en totaliteit van dezelfde Openbaring in de H. Schrift. De H. Traditie wordt in de geschiedenis

doorgegeven door middel van de Kerk en bewaard in de kerkelijke overlevering. Het is een voortdurend proces van verificatie van het geloof door ontmoeting en erkenning van de waarheid die in de Schrift staat. Deze ontmoeting is persoonlijk, maar niet individualistisch. Ze blijft binnen het kader van de Kerk. De H. Schrift, door de Kerk als zodanig gedefinieerd, is tegelijkertijd de belangrijkste autoriteit van de Kerk. Daarom wordt zij alleen door de Kerk bewaard en geïnterpreteerd. Dit wil niet zeggen dat zij alleen door de clerus wordt uitgelegd, of door een

groep specialisten in de Kerk. Voor ieder lid van de Kerk is het mogelijk de H. Schrift te interpreteren. Maar bij leerstellige problemen, die een doctrinaire, dogmatische opstelling vereisen, behoort de uiteindelijke interpretatie tot de Kerk als geheel (katholiciteit, *sobornost'* geheten in het Slavisch). In de Orthodoxe Traditie is het niemand verboden de Schrift te lezen of te interpreteren. De Schrift is voor iedereen zowel geestelijk, emotioneel als spiritueel toegankelijk, in zijn of haar dagelijkse leven, privé en maatschappelijk. De volheid van het Schriftverstaan wordt vooral uitgedrukt door een intensief kerkelijk leven, dat wordt geobjectiveerd in verschillende liturgische diensten (teksten voor de eredienst, schriftlezingen, preken *et cetera*). Deze benadering plaatst de H. Schrift in de sfeer van Gods genade waar de H. Schrift begrijp-

pelijk wordt in eenheid met de Traditie. Door de eredienst, als uitdrukking van de Traditie, zuivert, verlicht en transfigureert Gods genade het hele menselijke wezen. Dit leidt tot heiliging, vergoddelijking. Op deze manier komen we de eenzijdige rationalistische en uiterlijke benadering te boven.

Middelpunt Christus

In de Orthodoxie wordt de volheid van het leven uitgedrukt door de sacramenten van de Kerk. Het Schriftverstaan maakt deel uit van de totaliteit van het leven van de Kerk. De Schrift begrijpen en bevatten is een gave van God (Lk 24, 45) én tevens iets dat men persoonlijk moet nastreven. Tegelijkertijd neemt men aan de totaliteit van het kerkelijke leven deel, spiritueel, institutioneel, sociaal *et cetera*. Voorwaarde voor het Orthodoxe interpreteren en begrijpen van de Schrift is het geloof, aldus Paulus in 2 Kor 5, 7. Paulus stipfelt de weg van de geestelijke groei uit die tot verstaan leidt: geloof, spreken en kennis, en dit alles in Gods genade (2 Kor. 8:7). Het geloof komt op de eerste plaats, het Woord - geschreven én als traditie - op de tweede, en de kennis - de rationele kennis in-cluis - op de derde plaats. Het middelpunt van dit alles is Jezus Christus. Door de Eucharistie en door Zijn onderricht te volbrengen staan wij met Hem in relatie. Alleen door Hem en Zijn onderricht worden het Oude Testament en de hele Openbaring begrepen, én *vice versa*: alles wat wordt bestudeerd, moet naar Hem toe leiden. Dit Schriftverstaan houdt de diepe overtui-

ging in dat de Openbaring in het Oude en Nieuwe Testament een en dezelfde is.

Kennen van binnenuit

De Kerkvaders volgen dezelfde lijn. Het is hun overtuiging dat men binnen het domein van de Kerk moet staan. Anders is het voor iemand niet mogelijk de Schrift te begrijpen. Dit betekent niet alleen lidmaatschap van de Kerk, maar ook leven overeenkomstig de Schriften, geleid door de Kerk, met als gevolg dat de menselijke geest zich opent om de Schriften te begrijpen. Deze benadering vraagt om spirituele groei, een ascetisch leven en intensief gebed *et cetera*. Deze praktijk gaat in tegen de eenzijdig rationele benadering – de pogingen van de menselijke geest om door analyse door te dringen tot de kern van de tekst, met het doel om te begrijpen en te geloven. De Orthodoxe benadering is deze: door geloof en geest, verlicht door Gods genade, krijgt men vat op de werkelijkheid van de Openbaring, die achter de tekst verborgen ligt. Dan komen de echte kennis en het verstaan van de Schrift van binnen uit.

Het resultaat is dat de kennis één gemaakt wordt! Bovendien is het niet alleen mentale kennis, maar het verenigt in zichzelf zowel mentale (rationele!), fysiologische als spirituele kennis. Aan deze kennis neemt de hele mens deel - met lichaam, ziel en geest. Daarbij wordt de rationele benadering niet verwaarloosd en verworpen - integendeel -, maar in haar volheid ingezet. Echter, interpretatie en begrip reiken verder. Deze kennis verschijnt

als een soort superieure kennis die, bevrijd van de begrenzingen van de natuurlijke bepaaldheid, de lichamelijke geest verlicht, transformeert en overbrengt naar het niveau van de spirituele ervaring. Dit hoogste moment van de Orthodoxe mystieke spiritualiteit wordt bereikt in de leer en praktijk van het hesychasme (traditie van het Jezusgebed, red.).

Dit verstaan van de H. Schrift wordt voor de Orthodoxe christen duidelijk op het moment dat hij één wordt met Jezus Christus. Het hoogtepunt daarvan is wanneer men één wordt met Jezus Christus en met alle leden van de Kerk door de H. Communie. Als men het Lichaam en Bloed van Jezus Christus ontvangt (na de uitroep 'Nadert in vreze Gods, in geloof en met liefde!'), begrijpt men alles, want in de Kelk bevindt zich de hele wereld, de hele schepping. Deze wordt transparant, zichtbaar en begrijpelijk doorheen Jezus Christus. Doordat we Christus in onszelf ontvangen, worden we deelgenoten van de volheid van de Openbaring. Dan groeit het Schriftverstaan overeenkomstig het spirituele niveau dat men bereikt. Door de H. Schrift, door de Openbaring achter de tekst krijgt alles van God zijn betekenis. Door middel van innig gebed en een diep binnengaan in het mystieke leven van de Kerk, opent God de ogen van de gelovige (Lk 24, 31). Daarom heeft dit stadium van het verstaan van de H. Schrift een christologisch en ecclesiologisch (= de leer over de kerk betreffend, red.) karakter. Buiten de Kerk kan de H. Schrift alleen op rationele gronden wor-

den benaderd en zal ze niet worden begrepen en aanvaard als de Openbaring van God. Dit verstaan blijft dan partieel, aan de buitenkant en gefragmenteerd.

Orthodoxe bijbeluitleg

Deze benadering geldt ook voor de Orthodoxe bijbelwetenschappen. Orthodoxe bijbelgeleerden verwerpen in het geheel niet de empirische benadering en het empirische onderzoek van de H. Schrift. Integendeel, ze benadrukken dat de menselijke geest open moet staan voor de studie van alles wat de H. Schrift en ook de wereld betreft. Ze zijn niet bang dat er iets aan het daglicht komt dat het geloof zal vernietigen. Clemens van Alexandrië zegt in zijn boek *Stromata*, dat geloof dat door een argument geschokt kan worden leeg is. Een Orthodox bisschop zegt het in andere bewoordingen: de waarheid vreest zichzelf niet, en daarom hoeven wij haar niet te vrezen. Ook bijbelwetenschappers die lid zijn van de Kerk, benaderen de H. Schrift vanuit hun geloof, dat wortelt in diezelfde H. Schrift. Hun werk is een voortzetting van de Traditie, die een uitdrukking is van de spirituele opvolging (successie), een dynamische continuïteit binnen de Kerk (J. Meyendorff). Het feit dat ze in de Kerk leven - spiritueel, intellectueel, sociaal *et cetera* - helpt hen om de waarheden van de Openbaring, van de H. Schrift, te bevestigen, zonder dat ze afstand hoeven te doen van wetenschappelijke middelen (kritische methoden, bepaalde benaderingswijzen) en rationale uitgangspunten. Toch zou moeten worden benadrukt dat de

*Het evangelieboek op het altaar van een Bulgaars-orthodoxe kerk, voor een Nikolaasicoon.
(Foto: D. Popmarinov)*

manier waarop de Orthodoxe geleerde de H. Schrift benadert, er een is van binnen naar buiten: van het centrum (Openbaring, geloof, doctrine, spirituele ervaring) naar de periferie (tekst, vorm, structuur, etc.)

Icoon van Openbaring

De H. Schrift maakt een belangrijk deel uit van de Orthodoxe eredienst. Alle liturgische teksten zijn op de Schrift gebaseerd. Daarom wordt de Schrift beschouwd als een constitutief deel van de uitdrukking - door de Kerk - van de Openbaring. De Schrift wordt gezien als een icoon van de Openbaring. De boeken voor de eredienst worden dan ook met speciale zorg

behandeld en het evangelieboek wordt door de gelovigen vereerd en gekust. Als het niet wordt gebruikt, ligt het op het altaar. Het is tegelijk symbool en realiteit: het symboliseert de werkelijke aanwezigheid van Christus in de Kerk. Als een Orthodox gelovige het evangelieboek kust, dan vereert hij of zij dit niet als zodanig, maar drukt symbolisch uit dat hij of zij tot Christus en zijn Kerk behoort. Op basis van de Schrift geeft de Traditie het leven aan iconografie, hymnologie, kunstnijverheid *et cetera*, kortom aan de Orthodoxe cultuur. In deze zin wortelt de Traditie in de H. Schrift, en daarom is zij christocentrisch. Als men de weg van deze cultuur door de geschiedenis heen volgt, wordt men onvermijdelijk teruggeleid naar het Evangelie en de H. Schrift als geheel.

Door de Openbaring, doorgegeven door de H. Schrift, geeft God het eeuwige leven door aan het sterfelijke op aarde. De H. Traditie bezielt en actualiseert voortdurend de waarheid van de Openbaring door de Kerk. De H. Schrift is geschreven traditie, die werd bezegeld in de canon. Ze functioneert als omheining, basis en autoriteit voor de institutie die de Kerk is en voor haar leer, alsook voor de ethische verheffing van de gelovigen en hun streven om gered te worden.

Dimitar Popmarinov

Prof. dr. Dimitar Popmarinov is universitair hoofddocent Oude Testament aan de Theologische Faculteit van de Staatsuniversiteit 'H.H. Cyrillus en Methodius' in Veliko Tarnovo, Bulgarije.

*De oude synagoge van Enschede.
(Foto: G. van Dartel)*

De last van het verleden. Syrisch-orthodoxen en Turken beginnen dialoog in oude synagoge

In de imposante synagoge in Enschede werd op initiatief van het Euregionaal Centrum voor Joodse Geschiedenis en Cultuur op 30 mei 2006 een bijeenkomst gehouden over de massamoord op Armeniërs en Suryoye (Syrisch-orthodoxen) in 1915. Het was de eerste stap in een dialoog tussen Turken en Suryoye in Nederland over een pijnlijk verleden.

“Zijn ontmoeting en dialoog over ons verleden mogelijk? De schaduw van de geschiedenis valt over ons heen. Op de gebeurtenissen van 91 jaar geleden ligt een taboe. Er mag niet over gesproken worden. Maar we kunnen niet om de geschiedenis heen. Ik wil deze last niet onbesproken overdragen aan mijn kind.” Zeki Arslan, voorzitter van de Samenwerkende Turkse organisaties Overijssel (STO) en onderwijsmedewerker van het multicultureel instituut Forum, kiest zorgvuldig zijn woorden. Zijn pleidooi voor een dialoog tussen Turken en Suryoye in Nederland en de verwerking van het verleden is in eigen kring met veel kritiek ontvangen. Na bedreigingen zag hij zich aanvankelijk genoodzaakt om zich terug te trekken van dit symposium dat na één keer uitgesteld

geweest te zijn, nu toch plaatsvindt. Organisator dr. Jan Schukink, gepromoveerd op een studie over de Suryoye, is gelukkig dat het symposium daadwerkelijk plaatsvindt. Het is de eerste keer in Nederland dat Suryoye en Turken met elkaar in gesprek gaan over de dramatische gebeurtenissen uit 1915.

Genocide?

De woordkeuze is belangrijk. De posities liggen zo ver uiteen. Een belangrijke vraag is of de massamoord op Armeniërs en Suryoye in 1915 ‘genocide’ genoemd mag worden. De inleiding van prof. dr. J. Houwink ten Cate, directeur van het Centrum Holocaust en Genocidestudies van de Universiteit van Amsterdam, was voor de beantwoording van die vraag zeer verhelderend. Houwink ten Cate maakte onderscheid tussen

de verschillende betekenissen van deze beladen term, die na de Tweede Wereldoorlog op een VN-conventie in 1948 gedefinieerd werd als een juridisch begrip, nl. planmatige staatsmoord op een etnische minderheid. Volgens Houwink ten Cate wordt het woord ‘genocide’ in politieke en maatschappelijke discussies veelal gebruikt om druk te zetten en erkenning te krijgen. De historische wetenschap is van belang om de processen die tot grootschalige moord en verdrijving geleid hebben te analyseren en te duiden. Op basis van onderzoek onderscheidt Houwink ten Cate genocide, burgeroorlog langs etnische scheidslijnen en etnische zuivering. De massamoord op Armeniërs en Suryoye hebben volgens hem meer dan de recente oorlogen in het voormalig Joegoslavië en in Rwanda de kenmerken van een genocide. Om het eens te worden over de toedracht van de geschiedenis is historisch onderzoek en het overleg tussen wetenschappers belangrijk, maar niet voldoende. Houwink ten Cate wijst op het belang van de ontmoeting en de dialoog tussen de mensen die de last van de geschiedenis met zich meedragen. “Daarom ben ik zo dankbaar voor deze bijeenkomst!”

Dialoog

Zeki Arslan onderschreef het belang van de dialoog. “Het instandhouden van het taboe verdraagt zich niet met de vrijheid in dit land”, stelt hij. “Door de inburgering van Turken en Suryoye is ook hun verleden deel geworden van de Nederlandse samenleving. De Nederlandse

Ook in Turkije is er een voorzichtig dialoog tussen Turken en Suryoye. Hier Turkse moslim meisjes tijdens een excursie naar het Syrisch-orthodoxe Safraanklooster bij Midyat, Zuid-oost-Turkije. Belangrijke onderdelen van de Turkse samenleving willen het autochtone christelijke erfgoed als verrijkend beschouwen voor héél het land. (Foto: L. van Leijsen)

samenleving is daarmee aandeelhouder geworden van deze geschiedenis. De verwerking van dit verleden vraagt daarom ook om de inzet van Nederlandse politieke partijen, maatschappelijke en kerkelijke instellingen. Maar Nederlandse organisaties en instellingen houden zich tot dusverre stil over dit onderwerp.” Van het gebruik echter van de term ‘genocide’ voor de massamoorden in 1915 wilde hij beslist niet weten. Hij riep de Suryoye op om de agenda van de

dialoog niet bij voorbaat onder druk te zetten met de vraag om erkenning van genocide. “Die oproep speelt alleen degenen in de kaart die de dialoog niet willen. Als we het gesprek met elkaar aangaan, zal dat de honderdduizenden doden niet terugbrengen. Maar voor de toekomst, de verdraagzaamheid en het respect tussen ons is belangrijk dat we het gesprek beginnen.”

Vanuit de Suryoye-gemeenschap voerde drs. Matay Beth Arsan het woord. Hij legde uit hoe de gebeurtenissen van 1915 doorleven in de jonge generatie. “Tweederde van ons volk is uitgeweid. In de streek rond Diyarbakir waar wij vroeger 50% van de bevolking vormden, wonen nu nog slechts enkele families temidden van anderhalf miljoen Koerden.” Beth Arsan

vroeg nadrukkelijk om een erkenning van de genocide op Armeniërs en Suryoye. Allereerst van Turkije, maar ook van de Europese Unie. De genocide van 1915 zou wat hem betreft ook een rol moeten spelen in de onderhandelingen met Turkije over de toetreding tot de Europese Unie.

Het insisteren op erkenning stemt Zeki Aslan somber. “Zet de dialoog die zo belangrijk is maar nog moet beginnen, niet meteen onder te grote druk met de eis om erkenning. Kijk wat de gevoelig elementen zijn bij de andere partij. Tegen het woord ‘genocide’ leeft in Turkse kring grote weerstand. Ik steek mijn hand uit. Pak die hand.”

Geert van Dartel

Leesgroep Najaar 2006

Waarom engelen vallen

Kennismaking met de moderne Europese Orthodoxie

Samen lezen van Victoria Clark's boek, *Waarom engelen vallen. Een portret van orthodox Europa van Byzantium tot Kosovo* (Atlas Amsterdam/Antwerpen 2005, ISBN 90 450 0887 4).

Clark's boek is een vlot leesbaar relaas van haar verblijf in Oost-Europese landen in de jaren '90 en haar ontmoeting met de Orthodoxie. Het verleden, maar vooral het heden komen aan de orde. De schrijfster, een rasjournalist, geeft een geëngageerd en scherpzinnig verslag van de oosterse Orthodoxie zoals zij die tegenkomt. Situaties die veranderden sinds Clark het boek schreef, worden in de leesgroep geactualiseerd. Ook blikken wij de toekomst in, bijvoorbeeld met het oog op de derde Europese Oecumenische Assemblee te Sibiu (Roemenië) in september 2007 (titel: 'Het licht van Christus schijnt over allen - hoop op vernieuwing en eenheid in Europa').

Kortom: wie zijn de Orthodoxen met wie westerse christenen samen christen zijn in Europa en wat mogen ze van elkaar verwachten?

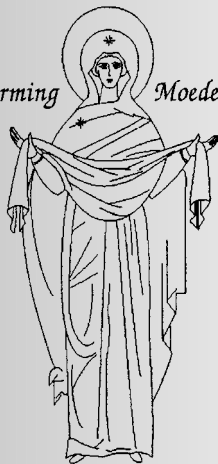
Het zestal bijeenkomsten vindt eens in de twee weken plaats bij de Katholieke Vereniging voor Oecumene, Walpoort 10, te 's-Hertogenbosch op donderdag 5 oktober, 19 oktober, 2 november, 16 november, 30 november en 7 december, steeds van 14 uur tot 16.30 uur.

Kosten: € 20 (te voldoen op eerste bijeenkomst)

Aanmelden:

Katholieke Vereniging voor Oecumene
T 073 6136471
E secretariaat@oecumene.nl
I www.oecumene.nl

Katholieke Oosterse Liturgievieringen sept.-okt.-nov. 2006

Amsterdam

Occohofje, Nieuwe Keizersgracht 94

Delft

Oude Delft 18

's-Gravenhage

Raamweg 42, 2596 HN

Eindhoven

Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem

Janstraat 41

Hengelo:

St. Lambertusbasiliek, Enschedesestraat 1

's-Hertogenbosch

Catharinakerk, Kruisbroederhof 4,

Maastricht

Kapel Zorgcentrum Amby
Achter de Hoven 25, 6225 EK

Nijmegen (BG)

Dobbelmannweg 3, tel. 024-3233503

Nijmegen (NBK)

Titus Brandsma-gedachteniskerk (voor-
malige Jozefkerk), Stijn Buijsstraat

Rotterdam

Kerk van de Missionarissen van het
H. Hart, Karel Doormanstraat 337

Tilburg

Klooster MSC, Bredaseweg 204,
tel. 013-4672994

Utrecht (BG)

Kapel Gezondheidscentrum Lombok,
Ingang Jan Pieterszoon Coenstraat 60

De illustratie op de kaft:

Voorzijde: Russische middeleeuwse icoon:
Maria houdt Sluier boven gelovigen,
de oudste traditie van Pokroficoon.

Achterzijde: Russische middeleeuwse icoon:
twee engelen houden Sluier boven Maria, de
latere traditie.

(Foto's: archief L. Starodubtseva)

Amsterdam: (Byzantijnse Gemeenschap)

Zondag 10 september, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 12 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.

*Alle diensten van de Byzantijnse Gemeenschappen (BG) in
het land zijn onder voorbehoud. Voor verdere informatie:
www.pokrof.nl of het desbetreffende secretariaat.*

Bilthoven (Utrechts Byzantijns Koor):

Zondag 3 september, 10.30 u: Goddelijke Liturgie in de
kerk van O.L.Vrouw van Altijddurende Bijstand, Grego-
riusln 8. Dit is de jaarlijkse familieviering van het UBK.

*Voor verdere informatie over Utrechts Byzantijns Koor:
www.utrechtshyzantijnskoor.nl*

Delft: (BG)

Zondag 10 september, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 8 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 12 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Eindhoven: (BG)

Zondag 3 september, 11 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 1 oktober, 11 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 5 november, 11 u: Goddelijke Liturgie.

's-Gravenhage: (BG)

Zaterdag 16 september, 9.30 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 23 september, 19 u: Vespers.

Zondag 24 september, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 30 september, 19 u: Vespers en metten van
Pokroffest.

Zaterdag 14 oktober, 9.30 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 21 oktober, 19 u: Vespers.

Zondag 22 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 18 november, 9.30 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 25 november, 19 u: Vespers.

Zondag 26 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Haarlem: (BG)

Zaterdag 7 oktober, 19.30 u: Goddelijke Liturgie.

Hengelo: (BG)

Zondag 1 oktober, Pokroffest, 11 u: Goddelijke Liturgie.

's-Hertogenbosch: (Johannes van Damascusgemeenschap)
*Iedere zondag 10.15 uur: Goddelijke Liturgie; soms bij
afwezigheid van een priester Metten i.p.v. Goddelijke
Liturgie.*

Bijzondere diensten:

Zondag 10 september, Veertiende Zondag na Pinksteren,
10.15 u: Mettendienst. Op deze zondag te Grave (N.-Br.):
installatie Lidy Schuh en Johan Meijer in

Emmausparochie, kerk van St. Elisabeth van Thuringen
om 12 u.

Zondag 17 september, Veertiende Zondag na Pinksteren,
viering door de Johannes van Damascusgemeenschap van
het feest van Kruisverheffing, 10.15 u: Goddelijke Liturgie
met plechtige Verheffing van het heilig Kruis.

Zondag 1 oktober, Zeventiende Zondag na Pinksteren,
10.15 u: Goddelijke Liturgie. Na de Liturgie Boekenbeurs
voor het jongerenproject Oekraïne om 13 u.

Zondag 15 oktober, Negentiende Zondag na Pinksteren,
10.15 u: Goddelijke Liturgie, waarna Kerkvergadering in
het Franciscushuis.

Zondag 19 november, Vierentwintigste Zondag na
Pinksteren, 10.15 u: Mettendienst.

Voorankondigingen:

Het feest van Johannes van Damascus, patroon van de

gemeenschap, vindt dit jaar plaats op zondag 3 december
met een Goddelijke Liturgie om 10.15 u.

Het kerstconcert, door het Koor van Solisten uit St.

Petersburg, vindt plaats op 10 december om 14.30 u.

*Voor informatie over de diensten: www.byzantijnsekapel.nl
of mev. Myryam Corsten, tel. 073-6148508.*

Laren (UBK):

Zondag 29 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie in de kerk
van St. Jan-de Goede Herder, Brink 33.

Maastricht: (BG)

Zondag 17 september, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 15 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 19 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Nijmegen: (BG)

Zaterdag 23 september, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 21 oktober, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 25 november, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Nijmegen: (Nijmeegs Byzantijns Koor)

Zaterdag 9 september, 19 u: Chrysostomusliturgie.

Zaterdag 14 oktober, 19 u: Chrysostomusliturgie.

Zaterdag 11 november, 19 u: Chrysostomusliturgie.

*Voor informatie over Nijmeegs Byzantijns Koor:
www.cs.ru.nl/~kees/nbk/*

Roosendaal: (BG)

Zondag 29 oktober, 15 u: Typika in O. L. Vrouweparochie,
Kade 23.

Rotterdam: (BG)

Zondag 5 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Tilburg: (Tilburgs Byzantijns Koor)

Zondag 10 september, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 8 oktober, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 12 november, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Voor actuele informatie: www.tilburgshyzantijnskoor.nl

Utrecht: (BG)

Zondag 17 september, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 15 oktober, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 19 november, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

Studiedag

Egypte: Bakermat van iconen

**Donderdag 14 september 2006,
11-16 u, Huize Mariënborg,
St. Jansingel 92, Den Bosch**

Geschiedenis en hedendaagse plaats
van Koptische iconen, met Mat
Immerzeel en Elham Khalil.

Kosten: € 10

Informatie en opgeven:

Katholieke Vereniging voor Oecume-
ne: 073-6136471

POKROF

Is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene
athanasius en willibrord

